

УДК 378:37.091.12.011.3-051:821.161.2

DOI 10.31376/2410-0897-2018-2-37-61-70

Ольга Олександрівна Лілік,
кандидат педагогічних наук, доцент, докторант
кафедри української мови і літератури
Національного університету «Чернігівський
колегіум» імені Т. Г. Шевченка,
e-mail: lilik8383@ukr.net

ПРИНЦИПИ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ЛІТЕРАТУРИ ДО РОБОТИ З ТЕОРЕТИКО-ЛІТЕРАТУРНИМИ ПОНЯТТЯМИ

У статті обґрунтовано принципи, на які спирається система формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями, зокрема: загальнодидактичні, методичні, мистецької освіти і спеціальні (інтеграції, інформатизації навчання, активізації літературно-творчої діяльності, заохочення до творчого самовираження, цілеспрямованої взаємодії та художньо-творчого спілкування викладачів зі студентами, опори на самостійну роботу студентів, поетапності формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями), що в поєднанні забезпечать ефективність функціонування розробленої системи.

Ключові слова: теоретико-літературні поняття, майбутні вчителі української літератури, готовність до роботи з теоретико-літературними поняттями, принципи, інтеграція.

Постановка проблеми. В умовах реформування середньої і вищої освіти постає необхідність перегляду традиційних підходів і розроблення нових напрямів розвитку освітньої галузі. На сьогодні актуалізується потреба в удосконаленні системи професійної підготовки майбутніх учителів загалом і української мови й літератури зокрема, оскільки саме на них покладається відповідальність за реалізацію вимог державних документів стосовно шкільної літературної освіти майбутніх поколінь. На нашу думку, одним із недоліків професійної підготовки майбутніх учителів-словесників є недостатня сформованість готовності до роботи з літературознавчими поняттями. Розроблення зазначеної системи потребує насамперед визначення теоретичних засад проблеми формування досліджуваної готовності, одним із найбільш важливих аспектів яких є принципи, які ми, погоджуючись із С. Гончаренком, розглядаємо як «інструментальне, дане в категоріях діяльності вираження педагогічної концепції, це методичне вираження педагогічної концепції, педагогічних пізнаних законів і закономірностей, це знання про цілі, суть, зміст, структуру навчання, виражене у формі, яка дає можливість використовувати їх регулятивні норми практики» [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми професійної підготовки вчителів української мови й літератури, зокрема визначення її змісту, форм і методів, розвитку провідних компетентностей майбутніх фахівців досліджували Л. Базиль, О. Копусь, О. Куцевол, Г. Онкович, Н. Романишина, О. Семенов, В. Сидоренко.

У методиці навчання літератури питання вивчення теоретико-літературних понять досліджувалося О. Бандурою, Г. Беленьким, О. Богдановою, Т. і Ф. Бугайками, Є. Пасічником, Б. Степанишиним, О. Телеховою. На сучасному етапі до зазначеної проблеми зверталися у своїх працях Ю. Бондаренко, А. Градовський, С. Жила, О. Ісаєва, Л. Мірошниченко, Л. Нежива, А. Ситченко, Г. Токмань, В. Шуляр. Проте очевидним є невисокий рівень готовності вчителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями. Це зумовлено панівною системою професійної підготовки майбутніх учителів української літератури, необхідністю її трансформації відповідно до загальних реформаційних процесів у державі.

Формулювання мети статті. Метою статті є визначення засадничих принципів для формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями.

Виклад основного матеріалу дослідження. У контексті педагогічної науки можна говорити про існування системи загальнодидактичних, методологічних, методичних принципів, а відповідно, і принципів професійної підготовки майбутніх учителів-філологів. В. Краєвський, С. Бережнова зазначали, що педагогічні принципи – це принципи діяльності, які становлять найбільш узагальнене нормативне знання, яке педагогіка отримує, коли реалізує свою конструктивно-технічну функцію [2]. Водночас дослідники стверджували, що для того, щоб принципи були змістовними й дієвими, тобто дійсно сприяли переходу від теорії до практики, необхідно також ураховувати закономірності, мету освіти, конкретні

умови, у яких реалізується педагогічний процес, вікові та психологічні особливості учнів, способи створення навчальних і виховних ситуацій.

На нашу думку, усі вищенаведені факти, визначення й міркування мають бути враховані в процесі розроблення системи формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями. Логіка обґрунтування основоположних принципів може бути представлена такою послідовністю ключових позицій: дидактичні закони й закономірності – мета системи – передумови реалізації системи – особливості освітнього процесу – основоположні принципи системи.

Базовими в педагогіці є принципи врахування індивідуальних особливостей учнів, їхніх вікових особливостей, закономірностей розвитку; принцип цілеспрямованості й цілісності в навчанні; науковості й доступності, зв'язку навчання з практикою; принцип контролю й корекції знань учнів; принцип системності й наступності; принцип поєднання освіти й самоосвіти, розвитку й саморозвитку, виховання й самовиховання.

Окрім того, особливого значення в контексті нашого дослідження набувають принципи методики навчання української літератури, на які ми спираємося в процесі шкільного аналізу художнього твору. Зокрема, автори посібника «Наукові основи методики літератури» визначають такі принципи: єдності змісту і форми художнього твору, виявлення їхнього взаємозв'язку; історизму; науковості; доступності учням різного віку та розвитку; емоційності [3]. Л. Нежива наголошує на необхідності врахування принципів естетизму, єдності емоційного й логічного сприйняття художнього твору, творочентризму в процесі шкільного аналізу творів, що репрезентують різні літературні напрями [4]. На нашу думку, зазначені принципи мають ураховуватися в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями загалом і фактами та явищами літературного процесу зокрема.

Водночас, на нашу думку, важливу роль у формуванні готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями відіграють принципи мистецького навчання, оскільки література постає як мистецтво слова, як унікальний художньо-естетичний феномен, сформований на межі науки й мистецтва. Тому взято до уваги принципи навчання мистецтва, сформульовані Г. Падалкою: цілісності, культуровідповідності, естетичної спрямованості, індивідуалізації, рефлексії. На думку дослідниці, зазначені принципи «містять у собі цілепокладальні орієнтири поліпшення мистецької освіти, удосконалення її змісту й методичних засад» [5].

На основі врахування специфіки дослідження було визначено низку принципів, які розкривають підходи до формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями. Одним із засадничих є *принцип інтеграції*, сутність якого полягає в науково обґрунтованому, органічному взаємопроникненні різних сфер знання з урахуванням вікових і психолого-педагогічних особливостей студентів-філологів і учнів з метою оптимізації і підвищення ефективності формування цілісної картини світу і явищ життя в межах одного предмета.

На основі аналізу філософських словників зазначимо, що термін «інтеграція» (з лат. *integration* – відновлення, наповнення, від *integ* – цілий) визначається як: поєднання, взаємозв'язок елементів в єдине ціле; процес наближення і зв'язку наук, що відбувається разом з процесами диференціації; взаємодоповнення окремих диференційованих частин і функцій системи, організму в єдине ціле, що передбачає ускладнення і зміцнення зв'язків між ними. Різновидом наукової інтеграції є педагогічна інтеграція, щодо якої в 1993 р. на сесії ЮНЕСКО було прийняте єдине визначення – органічний взаємозв'язок, взаємопроникнення, взаємовплив понять і теорій різних галузей знань, результатом якого є формування в студентів цілісного світогляду [6, с. 33]. У професійній педагогіці інтеграція обґрунтовується як процес і результат поєднання компонентів змісту освіти для отримання цілісних знань, умінь, навичок студентів за допомогою взаємозв'язку дисциплін, у результаті чого вони набувають нової якості. В енциклопедії професійної освіти подано таке визначення поняття «інтеграція сучасної науки»: діалектично взаємопов'язаний з диференціацією процес взаємопроникнення структурних компонентів (наукової інформації, методології) різних галузей знань, що здійснюється на загальній соціально-гносеологічній і логіко-методологічній основі та супроводжується зростанням узагальненості і комплексності, ущільненості та організованості знань [7, с. 385]. Отже, у процесі інтеграції елементи утворюють цілісність не на основі їх функціонально-цільової подібності, а за принципом взаємодоповнення функціонування, на основі поглиблення й розвитку внутрішніх зв'язків. Інтегровані елементи не є простою сумою, оскільки інтеграція передбачає конвергенцію, комбінацію, синтез і врешті-решт – емерджентність як кінцевий результат, що полягає в появі нових якостей, невластивих наявним елементам.

Суттєві зміни характеру освіти на сучасному етапі, на думку В. Джумирко, зумовлюють використання в освітньому процесі педагогічної інтеграції як найвищої форми прояву єдності цілей,

принципів, змісту, форм організації освітнього процесу. Її компонентами є дисципліни, науки, знання, які в умовах закладу вищої освіти виступають у взаємозв'язку загальної і професійної освіти та реалізуються в міжпредметних, міжциклових і внутрішньопредметних зв'язках [8, с. 20]. Водночас будь-яка навчальна дисципліна є інтегрованою системою, компоненти якої варто розглядати як самостійні підсистеми, взаємодія яких утворює цілісну систему знань.

У контексті нашого дослідження педагогічна міждисциплінарна інтеграція розглядається як процес і результат поєднання структурних елементів змісту освіти для досягнення вищого рівня цілісності системи знань, умінь і навичок майбутніх учителів української літератури, формування цілісного наукового світогляду. Педагогічна інтеграція передбачає поєднання різних складників професійної освіти, управління ними з метою досягнення прогнозованих результатів – формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями.

Необхідно зазначити, що процеси інтеграції виникають як у межах уже наявної системи – у такому випадку вони сприяють підвищенню рівня її цілісності й організованості, так і в процесі виникнення нової системи з раніше не пов'язаних елементів. Складові інтегрованої системи мають різний рівень автономності. У процесі інтеграції кількість елементів та інтенсивність взаємозв'язків і взаємодій між ними можуть змінюватися.

Професійну освіту майбутніх учителів української літератури розглянуто як уже сформовану систему, яка, проте, потребує перегляду й реформування відповідно до реалій сьогодення. Уважаємо, що концептуальним підґрунтям, на якому мають відбуватися трансформації, є міждисциплінарна інтеграція. С. Гончаренко, І. Козловська уважали, що передумовою для її застосування є систематичне та цілеспрямоване використання міжпредметних зв'язків, яке сприятиме перебудові освітнього процесу. Дослідники виокремили різні типи міждисциплінарних зв'язків, як-от: попередні (освітній процес будується на навчальному матеріалі, що вже відомий з попередніх дисциплін), супутні (під час розгляду проблемних питань залучається матеріал із суміжної дисципліни) та перспективні (знання, які студенти використовуватимуть, вивчаючи новий предмет у майбутньому) [1, с. 11].

У контексті підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями розглянуто педагогічну інтеграцію змісту освіти в трьох аспектах: інтеграція змісту освіти (рівень навчальних дисциплін (історико-літературних й теоретико-літературних, а також психолого-педагогічних і методичних) і навчального матеріалу; інтеграція способів діяльності (уміння й навички оперувати літературознавчими поняттями під час аналізу художнього твору, а окрім того, уміння й навички використовувати зазначені поняття на уроках української літератури, здатність навчити учнів оперувати цими поняттями); інтеграція ціннісно-світоглядних ставлень (рівень особистісного і професійного світогляду майбутніх учителів-словесників), результатом яких будуть засвоєні системні знання, уміння й навички, що є елементами інтегративної культури фахівця.

На нашу думку, реалізація принципу інтеграції в процесі формування готовності майбутніх учителів української літератури (за умови опори на широке застосування міжпредметних зв'язків) сприяє гармонійному розвитку особистості майбутнього вчителя-словесника, а також стимулює його науково-пошукову і творчу діяльність.

Це в перспективі дасть змогу вчителю української літератури самостійно, без залучення вчителів інших дисциплін реалізувати інтеграційний підхід на уроках української літератури загалом і під час роботи з теоретико-літературними поняттями зокрема. Це можливо насамперед, якщо вчитель володіє професійними якостями, філософським мисленням, естетичним смаком, а також широким науково-практичним світоглядом. Для цього необхідно реформувати професійну підготовку вчителів літератури відповідно до модернізаційних процесів, вимог сьогодення.

На основі вищезазначених положень можемо визначити такі особливості роботи з теоретико-літературними поняттями на основі реалізації принципу інтеграції на заняттях з історико-літературних і теоретико-літературних курсів:

- послідовність і наступність у засвоєнні інформації з теорії літератури;
- актуалізація наявних знань студентів-філологів, їх корегування відповідно до вимог шкільної програми з української літератури, активний розвиток асоціативних зв'язків у взаємозв'язку з образною (емоційною) сферою особистості;
- поступове зміцнення й поглиблення міжпредметних зв'язків з акцентом на світоглядному, психологічному, культурологічному аспектах;
- активізація всіх видів діяльності учнів, акцент на розвивальному навчанні;
- комплексне поєднання методів контролю, самоконтролю, діагностики як під час аудиторних занять, так і під час самостійної роботи студентів.

Саме тому в контексті нашого дослідження визначено такі рівні інтеграції під час засвоєння

теоретико-літературних понять у шкільному курсі української літератури, які потрібно враховувати в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури:

1. *Епізодична, локальна інтеграція* на рівні окремих понять, визначень, структурних елементів. Наприклад, української і зарубіжної літератур, української літератури й історії, української літератури й музичного мистецтва, української літератури й образотворчого мистецтва. Іншим проявом цього виду інтеграції є технологічна – поєднання методів, прийомів, жанрів різних видів мистецтва на рівні зображально-виражальних засобів.

2. *Блокова, чи інтеграція середнього рівня*, яка відбувається шляхом взаємопроникнення з декількох різних наукових галузей, тем, ідей, методів, теорій. Вона може бути або тематична (наприклад, тема моря у літературі, музиці, живописі), або в контексті художніх систем (імпресіонізм у музиці, живописі, літературі; екзистенціалізм у філософії і літературі; постмодернізм у літературі, живописі, кінематографі).

3. *Комплексна, чи широкомасштабна інтеграція*, яка відбувається на філософсько-світоглядному, культурологічному рівнях, на основі творчого обміну інформацією з різних галузей (природничих дисциплін, історії, мовознавства, фольклористики, етнографії, філософії, культурології).

Зазначимо, що принцип інтеграції є результатом впливу багатьох дидактичних принципів: діалектичного викладу матеріалу, логічного взаємозв'язку в тематиці; актуалізації матеріалу відповідно до соціального замовлення й учнівських інтересів; експонування вузлових тем (більш яскраве й повне їх розкриття, наповнення новою інформацією); співробітництва та співтворчості суб'єктів освітнього процесу, вільного обміну думками; пріоритету національного й громадянського виховання (національних і загальнолюдських духовних цінностей, морально-етичних норм, поваги до історії, світоглядного мислення); творчості на основі конкуренції учнів (рейтинг ідей, здібностей, можливостей); різноманітних міжнаукових зв'язків, їхньої логічної й образної актуалізації.

На основі узагальнення результатів досліджень зроблено висновок, що організація освітнього процесу на філологічних факультетах закладів вищої освіти на інтегрованій основі характеризується такими перевагами:

– інтегрований зміст навчання є інформаційно більш насиченим і спрямованим на формування в майбутніх учителів української літератури здатності мислити системно;

– інтегрований зміст навчання вможливує формування альтернативного мислення майбутніх учителів української літератури, що сприятиме об'єктивній оцінці фактів і пошуку принципово нових методів розв'язання поставлених завдань;

– організація освітнього процесу на інтегрованій основі сприяє розвитку здатності виявляти загальне, усвідомлювати загальні тенденції й закономірності в різноманітних явищах і процесах;

– інтегроване навчання спрямоване на формування діалектичного мислення майбутніх учителів української літератури, яке створює можливості для розв'язання проблемних ситуацій різного рівня складності;

– у процесі інтеграції образно-емоційного і логічного компонентів освітнього процесу досягається цілісність сприйняття світу, залучення різних механізмів пізнавальної і науково-дослідницької діяльності;

– інтеграція різнохарактерного змісту сприяє формуванню ціннісного ставлення студентів-філологів до навчання, підвищенню рівня їхньої професійної мотивації.

Отже, на сучасному етапі розвитку принцип інтеграції може стати каталізатором професійної підготовки майбутніх учителів української літератури і, як наслідок, рушійною силою навчально-виховного процесу на уроках української літератури, забезпечивши глибоке, комплексне, ефективне засвоєння учнями теоретико-літературних понять, ефективний аналіз художнього твору.

У контексті сьогодення важливим є також *принцип інформатизації навчання*, спрямований на розв'язання основного завдання сучасної освітньої галузі – підвищення якості освіти шляхом використання інформаційно-комунікативних технологій. Наразі цей принцип набуває особливої значущості, що пов'язано із тотальною інформатизацією суспільства загалом і освітнього простору зокрема. Зазначений принцип передбачає формування в майбутніх учителів-словесників умінь і навичок роботи з електронними ресурсами, засобами пошуку, обробки й передавання інформації, використання інформаційних ресурсів у професійній діяльності й повсякденному житті. На сучасному етапі діяльність учителя стає практично неможливою без інформаційно-комунікативних технологій.

Принцип інформатизації сприятиме створенню можливостей для інтенсифікації освітнього процесу на філологічних факультетах закладів вищої освіти на основі структурно-логічної презентації навчального матеріалу, мультимедійної форми його подання, урахування соціальних і культурних особливостей, індивідуального стилю й темпу навчання кожного студента-філолога.

Стосовно реалізації принципу інформатизації в професійній підготовці майбутніх учителів

української літератури зазначимо, що, зважаючи на потребу в опануванні великої кількості джерел – художніх творів вітчизняних і зарубіжних письменників, філософських текстів, а також на необхідність ознайомлення з працями літературознавців, використання різноманітних філософських і літературознавчих словників, він набуває особливого значення, оскільки на сучасному етапі постає проблема із забезпеченістю бібліотечних фондів не лише творами сучасних авторів, а й літературними текстами попередніх епох. Натомість електронні книжки, аудіо й відеотеки, on-line бібліотеки, сайти бібліотек різних закладів освіти і країн світу, сайти та блоги сучасних вітчизняних авторів і науковців стануть у пригоді. Окрім того, постійного перегляду й оновлення знає шкільна програма з української літератури, а тому вчитель має бути готовий до самостійного пошуку інформації, відбору оптимальних форм, методів, прийомів, засобів навчання. Водночас учитель української літератури має орієнтуватися в напрацюваннях з інших дисциплін, тому він має бути мобільним, уміти відшукувати потрібну інформацію, відсіювати непотрібне.

Загальнодидактичний принцип наочності набуває особливого значення в процесі підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями. Проте в умовах сьогодення він почасти трансформується в *принцип мультимедіа*. Використання мультимедійних засобів дає змогу оптимально поєднати різні види наочності (ілюстрація теоретичних положень уривками з літературних текстів, демонстрація фрагментів з музичних, кінематографічних творів, театральних вистав, творів живопису).

Зручність використання мультимедійних засобів полягає в тому, що вони дають змогу поєднати статичні зображення (портрети та фотографії письменників, ілюстрації до їхніх творів, репродукції творів живопису), звуки навколишнього світу й музики, анімацію, мультиплікацію, відеозаписи. Викладачі отримують можливість гнучко керувати потоками різних інформаційних ресурсів, об'єднуючи їх в інтерактивному режимі. Окремий вид мультимедійної наочності – віртуальна реальність, яка занурює користувача в уявний світ, створює ілюзію присутності в конкретному часопросторі в стереоскопічно представленому штучному світі. Зазначимо, що завдяки віртуальній реальності вчитель української літератури отримує можливість організації заочних екскурсій місцями життя і творчості письменника.

Як відомо, наочність впливає на органи відчуттів, що сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу (установлюються взаємозв'язки між науково-теоретичним матеріалом і життєдіяльністю, між теорією і практикою, формується інтерес до здобуття знань, мотивація до навчальної діяльності). Унаочнення засобами мультимедіа вирізняється посиленням впливом на відчуття людини: проектування й моделювання цих матеріалів здійснюються так, щоб кожен елемент справляв максимальний вплив на реципієнтів. Отже, використання мультимедіа дає змогу поєднати різні засоби впливу на студентів-філологів: слова викладача, візуальних матеріалів, аудіозаписів, що призведе до підвищення ефективності роботи з літературознавчими поняттями на заняттях.

Водночас зазначимо, що реалізація принципу мультимедіа передбачає дотримання всіх закономірностей використання принципу наочності, зокрема: чітке визначення мети застосування засобів унаочнення; усунення зайвого з метою уникнення додаткових асоціацій, концентрації уваги; активне залучення до роботи з наочністю суб'єктів навчання; застосування наочності на всіх етапах освітнього процесу; урахування особливостей сприймання.

Наголосимо, що застосування мультимедійних засобів може відбуватися на різних етапах професійної підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями, а також у процесі опанування різних навчальних дисциплін: у контексті теоретико-літературних та історико-літературних курсів, у межах методик навчання української і зарубіжної літератур для презентації відеозаписів уроків і позакласних заходів, у контексті підготовки, проведення й аналізу педагогічної практики, захисту результатів науково-дослідної роботи студентів (навчальних проєктів, курсових і магістерських робіт).

З попередніми описаними принципами тісно пов'язаний *принцип візуалізації*. Візуалізація (з лат. *visualis* – сприймається візуально, наочний) – це процес представлення даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання наочного представлення будь-якому об'єкту, суб'єкту, процесу.

У процесі дослідження прийнято визначення, що візуалізація – це спосіб фіксації і трансляції інформації, який не тільки доповнює, але й слугує альтернативою вербально-письмової комунікації. Візуалізація – це процес подання даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання зримої форми будь-якому мислимому об'єкту, суб'єкту, процесу тощо; механічне викликання образу; створення чітких, стійких та яскравих образів будь-якої складності і специфіки (як реальних, так і створених у свідомості автора) за допомогою технічних пристроїв або мислеобразів безпосередньо у власній уяві.

Психологи та філософи звертають увагу не тільки на роль візуалізації під час сприйняття інформації, але й акцентують на її розвивальному характері в психічних процесах людини: перетворення інформації в наочні образи призведе до більш глибокого осмислення, узагальнення, ефективного сприйняття інформації людиною.

Педагоги також відстоює значущість візуалізації в поданні навчальної інформації, зокрема вони наголошують, що в результаті застосування візуальних образів активізуються емоційно-образні компоненти мислення; забезпечується когнітивне структурування змісту знань, когнітивне моделювання елементів структури діяльності і процесів взаємодії об'єктів, а також здійснюється конструювання нових мислеобразів і нових візуальних форм, необхідних для вивчення та розуміння навколишньої дійсності і загальнолюдських цінностей.

Багато авторів ототожнюють поняття «наочний» та «візуальний», проте ці поняття відрізняються. У педагогічному значенні поняття «наочний» завжди передбачає подання готового образу, заданого ззовні, а не того образу, що народжується і виноситься з діяльності людини. Отже, зроблено висновок, що візуалізація – це активний процес винесення з внутрішньої сфери в зовнішню продуктів мозкової інтелектуально-розумової діяльності. Н. Манько зазначає, що феномен візуалізації поглиблює загальноприйняте уявлення про наочне сприйняття як обов'язково зримий процес, який може альтернативно будуватися на основі слухових, дотикових та інших відчуттів, які трансформуються в мислеобрази внутрішнього плану діяльності і, своєю чергою, можуть переходити в зовнішній план у вигляді структурованих образно-сміслових конструкцій. Виходячи із цього, необхідно розуміти, що наочне спостереження – це пасивний процес, а візуалізація є активним процесом [9]. Використовуючи у процесі навчання візуалізацію, педагог впливає на психіку студента через сприйняття і насамперед змінює його стан.

Потрібно усвідомлювати, що використання технік візуального впливу на людину – потужний засіб психічного впливу, і відповідальність за наслідки застосування таких продуктів лежить на педагогові, який їх використовує.

У процесі розроблення навчально-методичних матеріалів необхідно контролювати ступінь узагальнення змісту навчання, дублювати вербальну інформацію візуальною та навпаки, щоб, за необхідності, ланки логічного ланцюга були повністю відновлені студентами.

Візуалізація може здійснюватися у різних формах, це може бути використання графічних комп'ютерних редакторів або скрайбінгу.

Графічний редактор – це специфічний програмний засіб, що дає змогу створювати й перетворювати графічні зображення. Графічні редактори забезпечують графічне відображення відомостей з табличних процесорів, баз даних або окремих графічних файлів у вигляді діаграм, графіків, гістограм тощо. Вони надають можливість створення ілюстрацій для різних документів, навчальних посібників, дидактичних матеріалів.

Використання графічних редакторів як засобу візуалізації навчального матеріалу сприяє створенню навчальних елементів, які є основою для ілюстрування теоретичних положень, вони сприяють успішному розвитку творчих умінь і навичок, збагачують інтелектуальну й емоційну сферу студентів, формують та розвивають просторову увагу за рахунок використання карт, таблиць, схем, діаграм, наборів карток з текстом, цифрами або малюнками.

Проте для використання графічних редакторів під час професійної підготовки необхідно, щоб викладачі закладів вищої освіти володіли вміннями користування зазначеними програмами, уміли навчити цього студентів – майбутніх учителів української літератури для виконання різноманітних навчальних завдань, а згодом для використання в професійній діяльності. Окрім того, технологічне оснащення навчальних аудиторій більшості українських закладів вищої освіти не дає змоги реалізувати це повною мірою. Тобто найбільш доцільним є застосування графічних редакторів у процесі дистанційної освіти, коли викладач отримує через Інтернет-мережу результати навчальних завдань у вигляді літературних карт, таблиць, діаграм.

Більш доступним, на нашу думку, є така техніка візуалізації, як скрайбінг (від англ. scribe – «розмічати»). Це насамперед мистецтво відображати своє мовлення в малюнках, причому процес відбувається в реальному часі паралельно з доповіддю мовця. Скрайб-презентація відображає ключові поняття розповіді та взаємозв'язок між ними. На сьогодні скрайбінг – інноваційна технологія, за допомогою якої можна привернути увагу слухачів, забезпечити їх додатковою інформацією та виокремити головні моменти доповіді. Дослідники зазначають, що популярність цієї технології забезпечується завдяки тому, що людський мозок мислить образами, мова малюнка є універсальною мовою. Крім того, проглядати скрайб (зображення, що з'являється з-під пера, ручки, маркера) набагато цікавіше, ніж звичайне відео.

На нашу думку, доцільно використовувати скрайбінг під час різних видів навчальної діяльності в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української літератури, зокрема на лекційних заняттях з теоретико-літературних й історико-літературних, педагогічних дисциплін для візуалізації положень доповіді лектора; на практичних заняттях для систематизації виголошеної студентами інформації (може здійснюватися як студентом-доповідачем для презентації результатів роботи, так і викладачем для конкретизації студентських матеріалів).

Окрім того, варто спрямовувати майбутніх учителів української літератури на використання скрайбінгу в професійній діяльності, під час пояснення теоретико-літературних понять.

Отже, у процесі конструювання системи формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями варто подбати про два аспекти: використання візуалізації в процесі професійної підготовки майбутніх учителів; забезпечення підготовки майбутнього вчителя до дидактично зумовленого використання технологій візуалізації у навчально-виховному процесі в межах шкільного курсу української літератури.

Ще один принцип навчання, який набуває особливого значення в професійній підготовці майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями, – *принцип активізації літературно-творчої діяльності, заохочення до творчого самовираження*. Зазначений принцип відображає одну із основних закономірностей літературної освіти – стимулювання творчого розвитку майбутнього вчителя шляхом залучення до літературно-творчої діяльності. Зазначимо, що переважна більшість студентів-філологів вирізняється яскравими творчими здібностями: в анкетах, які вони заповнюють на початку навчання в університеті, майбутні вчителі зазначають, що пишуть поезію і прозу, грають у театральних виставах, декламують вірші, співають, відвідують танцювальні студії. Завдання професійної освіти майбутніх учителів української літератури – активізувати їхні творчі прояви, створити можливості для розвитку талантів, розкрити перспективи їх використання в майбутній професійній діяльності. Це може відбуватися як у контексті аудиторної й позааудиторної роботи, так і у формі залучення студентів до участі у факультетських, загальноуніверситетських, міських, обласних, усеукраїнських заходах.

Творчий розвиток майбутніх учителів української літератури має здійснюватися на основі вивчення їхніх нахилів, прагнень, попереднього досвіду. Це може бути участь у роботі студентських театральних студій, літературних клубів, підготовка й проведення різноманітних заходів, створення відеороликів, слайд-шоу, додавання титрів, опанування різноманітних програм для створення мультимедійних презентацій, підготовка рекламної продукції, підбірка плей-листів різноманітної тематики.

Г. Падалка зазначає, що активізація навчання передбачає пробудження художньої ініціативи, створення психологічного настрою на діяльність, досягнення стану мобілізації енергетичних сил учнів для здійснення художньо-творчих завдань [4]. У процесі професійної підготовки майбутніх учителів української літератури варто пам'ятати: творчий учитель виховає творчого учня; у творчого учителя української літератури завжди цікаві й нестандартні уроки, активні й усебічно розвинені учні.

О. Куцевол зазначає, що на сьогодні підготовка творчого вчителя – одна з найактуальніших потреб освіти, оскільки на часі питання розвитку творчого потенціалу юної особистості; історичної зміни методів і прийомів вивчення літератури, конструювання нових з опорою на традиційні; пошук інноваційних структурних типів уроку літератури та моделювання інших форм проведення занять. До вирішення цих нагальних проблем має готувати педагогічний заклад вищої освіти [10].

Майбутні вчителі-словесники мають володіти інформацією про можливості й шляхи використання своїх творчих здібностей і досвіду творчої діяльності в процесі роботи з теоретико-літературними поняттями на уроках української літератури, уміти переносити знання зі сфери своїх мистецьких інтересів на професійну діяльність.

Принцип цілеспрямованої взаємодії та художньо-творчого спілкування викладачів зі студентами в процесі професійної освіти майбутніх учителів української літератури актуалізується в умовах розвитку інформативного суспільства. Г. Падалка зазначає, що на сучасному етапі в мистецькій освіті відбуваються докорінні зміни в стилі спілкування: новий тип спілкування – суб'єкт-суб'єктний – вимагає нового ставлення до особистості студента, у якому викладач убачає унікальну особистість, яка не лише засвоює знання й відпрацьовує навички, а й продукує нові естетичні цінності, активно займається творчістю, має власну думку [5].

Можливості для взаємодії викладачів і студентів суттєво розширюються завдяки інформатизації суспільства: електронна пошта, блоги, живі журнали, соціальні мережі, скайп, вайбер розширюють можливості для навчальної комунікації, дистанційної освіти, неформального спілкування. Викладачі й студенти по-новому розкриваються один для одного: як унікальні цікаві особистості, які мають відповідні інтереси в різних сферах суспільного життя. Це дає змогу оприлюднювати навчальні матеріали, власні

напрацювання в науковій і творчій сферах, обговорювати важливі питання творчого і професійного розвитку, швидко реагувати на будь-які запити.

Науковці виділяють два види дистанційного спілкування – асинхронне спілкування (електронне листування, форум, списки розсилки) й синхронне (чат). Обидва ці види можуть використовуватися в процесі професійної підготовки майбутніх учителів української літератури загалом і формування готовності до роботи з літературознавчими поняттями зокрема.

Із зазначеним принципом безпосередньо пов'язаний *принцип опори на самостійну роботу студентів*. Він безпосередньо зумовлений сутністю кредитно-трансферної системи організації вищої освіти в Україні, участю в Болонському процесі. Реалізація вказаного принципу передбачає створення сприятливих умов для самостійної роботи майбутніх учителів української літератури у процесі формування їхньої готовності до роботи з літературознавчими поняттями. Високо оцінюємо потенціал самостійної роботи студентів, яка передбачає підготовку до семінарських, практичних, лабораторних занять, круглих столів, тематичних дискусій, квестів, доповнення конспекту лекцій, ведення «подвійного читацького щоденника», словника літературознавчих термінів, а також виконання індивідуальної роботи (здійснення проблемно-пошукових, науково-дослідницьких, індивідуальних навчально-дослідницьких, проектних завдань).

Це дасть змогу формувати навички пошуку інформації в різних джерелах (архіви, музеї, бібліотеки, віртуальні бібліотеки, Інтернет-сайти, блоги, соціальні мережі, безпосереднє спілкування з митцями), її аналізу й обробки. Таким шляхом відбувається розвиток студента як особистості й професіонала, формування його світогляду, активної життєвої позиції, закладання основи для подальшої наукової й педагогічної діяльності.

Принцип поетапності формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з літературознавчими поняттями передбачає особливу організацію процесу професійної підготовки майбутніх учителів-словесників, виділення окремих етапів у цьому процесі, які більш детально будуть описані в наступних розділах. Загальна схема реалізації цього принципу під час формування готовності майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями будується за такою логікою: від нагромадження теоретичних знань і навичок оперування зазначеними поняттями через методичну складову до творчої професійної діяльності вчителя-словесника під час роботи з літературознавчими поняттями на уроках української літератури.

Висновки. Варто зазначити, що комплексне застосування всіх зазначених принципів сприятиме підвищенню ефективності професійної підготовки майбутніх учителів української літератури до роботи з теоретико-літературними поняттями. Названі принципи базуються на загальних закономірностях літературної освіти, а також відображають вимоги сучасного суспільства до професійної підготовки майбутніх учителів літератури, визначають основні напрями діяльності студентів-філологів у процесі їхнього особистісного й професійного розвитку.

Список використаних джерел та літератури

1. Гончаренко С. У. Теоретичні основи дидактичної інтеграції / С. У. Гончаренко, І. М. Козловська // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 2. – С. 9–18.
2. Краевский В. В. Методология педагогики: новый этап : учеб. пособ. для вузов / В. В. Краевский, Е. В. Бережнова. – Москва : Академия, 2006. – 393 с.
3. Наукові основи методики літератури : посіб. для студ. вузів / Н. Й. Волошина, О. М. Бандура, О. А. Гальонка. – Київ : Ленвіт, 2002. – 344 с.
4. Нежива Л. Л. Теоретичні і методичні засади вивчення літературних напрямів українського письменства у старших класах загальноосвітньої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02 / Нац. пед. університет імені М. П. Драгоманова. – К., 2017. – 535 с.
5. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва (теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) : монографія. – К. : Освіта України, 2008. – 274 с.
6. Всемирная декларация о высшем образовании для XXI века : подходы и практические меры : Всемирная конференция ЮНЕСКО // Alma mater. – 1993. – № 3. – С. 29–36.
7. Энциклопедия профессионального образования : в 3 т. / С. Я. Батышев. М. : Проф. образование, 1999. – Т. 2. – 440 с.
8. Джумирко В. М. Міждисциплінарна інтеграція в навчанні / В. М. Джумирко // Освіта. Технікуми, коледжі. – 2011. – № 2 (29). – С. 19–21.
9. Манько Н. П. Когнитивная визуализация педагогических объектов в современных технологиях обучения. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sosh3.oprb.ru/data/partner/6/message/OK8N3U2t_2473.pdf. – Дата звернення: 26.04.2018.
10. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури : монографія. – Вінниця : Глобус-Прес, 2006. – 348 с.

Ольга Александровна Лилик,

кандидат педагогических наук, доцент, докторант
кафедры украинского языка и литературы
Национального университета «Черниговский
коллегиум» имени Т. Г. Шевченко,
e-mail: lilik8383@ukr.net

ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ ЛИТЕРАТУРЫ К РАБОТЕ С ТЕОРЕТИКО-ЛИТЕРАТУРНЫМИ ПОНЯТИЯМИ

В предлагаемой статье обоснованы принципы, на которые опирается система формирования готовности будущих учителей украинской литературы к работе с теоретико-литературными понятиями, в частности: общедидактические, методические, художественного искусства и специальные (интеграции, информатизации обучения, активизации литературно-творческой деятельности, поощрения творческого самовыражения, целенаправленного взаимодействия и художественно-творческого общения преподавателей со студентами, опоры на самостоятельную работу студентов, этапности формирования готовности будущих учителей украинской литературы к работе с литературоведческими понятиями), которые в сочетании обеспечат эффективность функционирования разработанной системы.

Ключевые слова: теоретико-литературные понятия, будущие учителя украинской литературы, готовность к работе с теоретико-литературными понятиями, принципы, интеграция.

Olga Lilik,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Doctorate of the Ukrainian Language and literature
chair of T. G. Shevchenko
National University «Chernihiv Collegium»
e-mail: lilik8383@ukr.net

PRINCIPLES OF TRAINING THE READINESS TO WORK WITH THE THEORETICAL-LITERARY CONCEPTS BY FUTURE TEACHERS OF UKRAINIAN LITERATURE

***Introduction.** The relevance of the paper is determined by the need of reviewing the traditional approaches in the system of future teachers of Ukrainian literature training. The modernization of the future teachers of Ukrainian literature professional training should be based on the analysis of the current state of the educational process in higher educational institutions and according to the requirements of the state documents.*

*The **purpose** of the article is to define the basic principles of training the readiness to work with the theoretical-literary concepts by future teachers of Ukrainian literature.*

***Methods.** In the process of research some empirical and theoretical methods were used, for examples: the analysis of the current state of future teachers' of Ukrainian literature professional training, the study of modern pedagogical researches, the generalization and systematization of the results.*

***Results.** The basic principles of training the readiness to work with the theoretical-literary concepts by future teachers of Ukrainian literature were defined in the paper. They can be divided into the general-didactical, methodical, artistic education and special (the integration, the informatization of teaching, the activization of literary and creative activity, the encouragement to creative self-expression, the purposeful interaction and artistic and creative communication of teachers with students, the reliance on students' self-studying, the «step by step» training the readiness to work with the theoretical-literary concepts by future teachers of Ukrainian literature. Their combination will ensure the effectiveness of the existing educational system functioning.*

***Originality.** The principles of training the readiness to work with the theoretical-literary concepts by future teachers of Ukrainian literature were firstly defined in this paper.*

***Conclusion.** The complex application of all principles will enhance the effectiveness of the of training the readiness to work with the theoretical-literary concepts by future teachers of Ukrainian literature. These principles are based on the general laws of literary education, and also reflect the requirements of modern society for the future teachers' of literature professional training. They ,determine the main directions of students'-philologists activity in the process of their personal and professional development.*

***Key words:** theoretical-literary concepts, future teachers of Ukrainian literature, readiness to work with theoretical-literary concepts, principles, integration.*

References

1. Honcharenko S. U. Teoretychni osnovy dydaktychnoi intehratsii / S. U. Honcharenko, I. M. Kozlovska // Pedagogika i psyholohiia. – 1997. – №2. – S. 9–18.
2. Kraevskiy V. V. Metodolohiya pedahohyky: novyi etap: ucheb. posob. dlia vuzov / V. V. Kraevskiy, E. V. Berezhnova. – Moskva : Akademyia, 2006. – 393 s.
3. Naukovi osnovy metodyky literatury : posib. dlia stud. vuziv / N. Y. Voloshyna, O. M. Bandura, O. A. Halonka. – Kyiv : Lenvit, 2002. – 344 s.
4. Nezhyva L. L. Teoretychni i metodychni zasady vyvchennia literaturnykh napriamiv ukrainskoho pysmenstva u starshykh klasakh zahalnoosvitnoi shkoly : dys. ... d-ra ped.nauk : 13.00.02 / Nats. ped. universytet imeni M. P. Drahomanova. – K., 2017. – 535 s.
5. Padalka H. M. Pedagogika mystetstva (teoriia i metodyka vykladannia mystetskykh dystsyplin) : monohrafiia. – K. : Osvita Ukrainy, 2008. – 274 s.
6. Vsemyrnaia deklaratsiia o vysshem obrazovanii dlia KhKhI veka : podkhody u praktycheskye mery : Vsemyrnaia konferentsiia YuNESKO // Alma mater. – 1993. – №3. – S. 29–36.
7. Entsiklopediia professyonalnogo obrazovaniia : v 3 t. / S. Ya. Batyshev. – M. : Prof. obrazovanye, 1999. – T. 2. – 440 s.
8. Dzhumyrko V. M. Mizhdystsyplinarna intehratsiia v navchanni // Osvita. Tekhnikumy, koledzhi. – 2011. – № 2 (29). – S. 19–21.
9. Manko N.P. Kohnytyvnaia vyzualyzatsiia pedahohycheskykh ob'ektov v sovremennykh tekhnolohiyakh obuchenia. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu : http://sosh3.oprb.ru/data/partner/6/message/OK8N3U2t_2473.pdf.
10. Kutsevol O.M. Teoretyko-metodychni osnovy rozvytku kreatyvnosti maibutnykh uchyteliv literatury : monohrafiia. – Vinnytsia : Hlobus-Pres, 2006. – 348 s.

Отримано редакцією 15.05.2018 р.

УДК 37.032.011

DOI 10.31376/2410-0897-2018-2-37-70-75

Альона Юрївна Попова,
м. Кривий Рїг,
e-mail:80973054714@ukr.net

Тамара Григорївна Василюк,
кандидат педагогічних наук, викладач кафедри
соцїальної педагогїки Криворїзького
державного педагогічного університету,
e-mail: socpedagog@kdfu.edu.ua

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

У статті обґрунтовано і експериментально підтверджено важливість використання інноваційних технологій під час навчання майбутніх учителів. Описано ставлення майбутніх учителів до інноваційних технологій загалом та їхня теоретична обізнаність. Студенти вважають, що педагог повинен бути всебічно розвинений і спонукати дітей власним прикладом займатися спортом і вести здоровий спосіб життя. Визначено, що основним завданням вищої школи є систематичне та ґрунтовне впровадження інноваційних технологій у процес навчання студентів, що, у свою чергу, допоможе кожному студенту переконатися в тому, що використання новітніх технологій є необхідною і обов'язковою складовою навчання молодого покоління.

Ключові слова: інноваційні технології, інновація, вищі навчальні заклади, фізичне виховання, методи навчання.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти вимагає від науковців ґрунтовної роботи з покращення якості викладання дисципліни «Фізичне виховання» у вищих навчальних закладах. Необхідною умовою її поліпшення та конкурентоспроможності серед інших європейських країн є використання інноваційних технологій у процесі навчання молоді. Освіта і наука сьогодні є пріоритетними векторами розвитку соціально-економічного, духовного та політичного життя будь-якої